

Euskal Herria independentziaranzko bidean (19)

1. Katalunia independentziaranzko bidean

Hona hemen Katalunia independenteak, moneta arloan, ukan litzake aukera desberdinak¹.

Badago, noski, ohiko aukera bat: moneta propio berri bat jaulkitzea eta sistema monetario propioa eraikitzea. Hauxe da munduko herrialde gehienek hartu duten aukera. Hala ere, Katalunian badirudi akordio bat dagoela euroa erabiltzen segitzeko².

Hortaz, euroa erabiliz, hauexek dira aukera ezberdinak:

- (i) **1 eszenategia:** Integrazio osoa estatu gisa Europar Batasunean (EBn). Egoera hau ez dago aurreikusita europar Tratatuetan. Euroak Kataluniaren moneta izaten segituko luke, baina, arlo monetarioan, Kataluniak Banku Zentral bat edukiko luke³.
- (ii) **2 eszenategia:** lehendabizi estatua eraikitzea eta geroago integrazioa EBn, baina *de facto* ko segida EBn, irten barik. Egoera honetan, Kataluniako estatu berria ez litzateke onartua izango EBko kide moduan bere eraikitzearekin batera. Moneta arloan, horrek suposatuko luke Katalunia ez litzateke izango, ofizialki, euroguneko kidea. Horretarako, EBko kidea izatea beharrezkoa baita. Negoziazioaren bidez lortuko litzateke EBn sartzea, euroguneko partaidea izatea. Prozesu hori erraza eta azkarra izango litzateke⁴.

¹ Ikus, besteak beste, eta sarrera gisa, Jordi Gali (2013) *Estat propi i euro*: <http://www.wilson.cat/ca/mitjans-escrits/articles-dels-membres/item/222-estat-propi-i-euro.html>.

² Katalunieraz: “Ara bé, en el cas de Catalunya sembla existir un consens social, també compartit entre les forces polítiques parlamentàries, sobre el desig de continuar amb l’euro com a moneda i de renunciar a una política monetària pròpia, tot delegant aquesta al Banc Central Europeu (BCE).” Izan ere, “..., i que el desenvolupament i adopció d’un sistema monetari propi per part d’un país (sigui nou o no) sempre requereix una transició potencialment complicada i amb riscos importants en el curt termini, factors que sens dubte limiten l’atractiu de la renúncia a l’euro en el cas de la Catalunya actual.”

³ Katalunieraz: “Aquest organisme, *independent del govern* (sic), assumiria les funcions (limitades) que corresponen als bancs centrals nacionals de la zona euro, principalment, la cooperació amb el Banc Central Europeu (BCE) en la implementació de la política monetària comuna i en les tasques de supervisió del sistema financer, així com la gestió dels processos de resolució bancària. Com *a banc central nacional*, el BC estaria representat en el Consell de Govern del BCE, que és l’òrgan de decisió de política monetària a la zona euro (i que està previst que assumeixi funcions cada cop més importants en la supervisió financera). Els bancs establerts a Catalunya que compleixin amb els requeriments per a ser “entitat de contrapartida” continuarien tenint accés a la liquiditat del BCE, tot i que ara ho farien a través del BC, en comptes del Banco de España (BE). Aquest canvi no tindria cap importància a la pràctica, ja que les condicions d’aquest finançament (tipus d’interès, terminis, garanties,...) venen fixades pel BCE de forma uniforme per a tota la zona euro.”

Diru Teoria Modernoak dioenez, banku zentrala ezin da inoiz independentea izan.

⁴ Katalunieraz: “...d’un procés de negociació, que donades les circumstàncies extraordinàries esmentades més amunt, hauria de poder ser *simplificat i ràpid*. En aquest context, seria de sentit comú i beneficiós per a totes les parts implicades que la UE acordés la continuïtat “de facto” de tots els drets i obligacions actuals dels ciutadans catalans i de les empreses que operen a Catalunya (i, consegüentment, dels ciutadans i empreses no catalans que hi mantenen relacions) *durant el període transitori*, entre la constitució de l’estat i l’admissió formal. Aquesta continuïtat quedaria garantida si la UE continués tractant Catalunya com a part de l’estat espanyol, tot reconeixent en paral·lel la legitimitat del Govern de l’estat català ja constituït per a negociar la plena integració en un termini ràpid.”

Transakzio garaian, gaur egungo sistema ekonomikoa hedatuko litzateke, aspektu monetarioak barne⁵.

Transakzioa bukatuta, banku zentral nazionala euro sistemako partaide izango litzateke⁶.

- (iii) **3 eszenategia:** EBN sartzea blokeatuta egotea, segur aski Estatu espainiarrak blokeaturik⁷. EB interesaturik egongo litzateke Kataluniaren eta EBren arteko eskubideak errespetatzeko⁸.

Eta ondorio monetarioei dagokienez? Katalunia ez litzateke izango EBko, euroguneko kidea. Horrek, alta, ez du esan nahi Kataluniak euroa moneta ofizial gisa utziko duenik. Hala erabakitzen badute, euroa erabil daiteke ohiko moneta gisa transakzioetan, moneta eta moneta politika propioak edukitzeari uko eginez.

Egoera horrek badauka aurrekaririk⁹. Egoera horretan komenigarria izango litzateke Kataluniaren eta eurogunearen artean nolabaiteko akordio monetarioa lortzea¹⁰, estatu kide batek betoa ez jartzeko. Gainera, Monakon dagoen esperientziatik ikas daiteke¹¹.

⁵ Katalunieraz: "...D'aquesta manera el procés d'admissió formal del nou estat quedaria desvinculat dels drets dels ciutadans i empreses, que es mantindrien intactes durant la transició. Aquesta "extensió" del règim econòmic actual també hauria d'incloure, de forma natural, els aspectes monetaris. Així doncs, tot i que Catalunya no seria formalment un estat membre de la zona euro durant aquest període transitori, l'euro continuaria sent la moneda oficial i les entitats financeres amb seu a Catalunya continuarien tenint accés als mecanismes de finançament de l'eurosistema (possiblement a través del BE), i al mecanisme de pagaments (TARGET2)."

⁶ Katalunieraz: "A la fi del període transitori, i en el moment de la integració formal, el BC assumiria les funcions de banc central nacional dins de l'euro-sistema. Des d'un punt de vista pràctic, la única diferència que aquest escenari suposaria en l'àmbit monetari respecte a l'escenari considerat més amunt és que durant el període transitori fins a la admissió formal el BC no estaria representat en el Consell de Govern del BCE (com, presumiblement, el nou estat català tampoc tindria representació formal als altres òrgans de govern de la UE), i que les funcions (limitades) d'implementació de la política monetària i la supervisió bancària romandrien en el BE."

⁷ Katalunieraz: "Com s'explica a l'article "Europa, Europa" del Col·lectiu Wilson [<http://www.wilson.cat/ca/comunicats-conjunts/item/197-europa-europa.html>], el més important en adatuko litquest escenari seria preservar els drets de lliure circulació de mercaderies, capital i persones per als ciutadans catalans i per a les empreses que operen a Catalunya, així com els dels ciutadans i empreses estrangers amb qui mantenen relacions econòmiques. Sortosament, i en contra del que molts pensen, aquests drets no estan restringits a la UE i hi ha diferents formes d'articular-los (el cas de Suïssa és, potser, el més paradigmàtic en aquest sentit)."

⁸ Katalunieraz: "A més, la UE seria la primera interessada en preservar la reciprocitat en aquests drets, donada la importància quantitativa i qualitativa del mercat català i la presència d'un gran nombre d'empreses europees amb base a Catalunya."

⁹ Katalunieraz: "Aquesta situació no seria sense precedent: hi ha diversos països que no formen part de la UE (i, per tant, tampoc de la zona euro) que tenen l'euro com a moneda oficial (Mònaco, San Marino, el Vaticà, Andorra, Montenegro i Kosovo, per citar els situats a Europa). La principal funció del BC en aquest escenari seria la supervisió bancària. D'altra banda, les entitats financeres que operessin a Catalunya podrien accedir a la liquiditat del BCE a través de les seves matrius, filials o sucursals establertes a països membres de la zona euro, que complissin amb els requeriments per ser "entitat de contrapartida". És important emfatitzar que, entre aquests requeriments, no es troba el que la societat matriu del banc tingui seu a la zona euro [Les condicions per accedir als mecanismes de crèdit del BCE estan descrites en el capítol 2 de la publicació "General Documentation on Eurosystem Monetary Policy Instruments and Procedures," BCE, Novembre 2011]; de fet, són nombrosos els bancs de fora la zona euro, fins i tot no europeus, que participen regularment en les operacions de finançament del BCE, a través de les seves filials i sucursals situades a la zona euro [Veure <http://www.ecb.int/stats/money/mfi/general/html/elegass.en.html> per una llista de les entitats financeres

3. eszenategi hau gehiegi luzatzen baldin bada, agian sistema monetario propioa eratzea izango litzateke irtenbidea¹².

(iv) **4 eszenategia:** Espainiar estatuak eurogunea uztearena, aukera gutxi daukana, baina¹³...

Edozein eszenategitan, estatu katalan berriak Banku Zentral propioa, Kataluniako bankua behar izango luke, bankugintza gainbegiratzea, EBZ-ko politika monetarioa inplementatzea edo politika monetario propioa eratzea (kasuen arabera)¹⁴.

registrades i subjectes a requeriments mínims de reserves, condició que per a ser potencialment entitats de contrapartida amb el BCE]”.

¹⁰ Katalunieraz: *“Tanmateix, en aquest escenari seria desitjable (i beneficiós per a totes les parts implicades) una articulació formal de la relació entre Catalunya i la zona euro que podria prendre la forma d’un “acord monetari” entre la UE i Catalunya. Presumiblement, un acord d’aquests tipus no requeriria la unanimitat dels països de la UE i, per tant, no podria ser vetat per cap Estat membre.”*

¹¹ Katalunieraz: *“L’acord monetari amb el Principat de Mònaco, una plaça financera important que no pertany a la UE ni a la zona euro, però que té l’euro com a única moneda oficial és, malgrat les diferents circumstàncies, una referència útil. A més de “beneir” l’ús de l’euro al Principat, garanteix als bancs allí establerts l’accés als mecanismes de finançament del BCE, així com a la infraestructura europea de pagaments interbancaris i de liquidació de valors coneguda com a TARGET2. A canvi, Mònaco es compromet a adoptar tota la legislació europea sobre regulació i supervisió bancària, i de lluita contra el blanqueig de diner.”*

¹² Katalunieraz: *“Un país amb la dimensió econòmica de Catalunya, té plena capacitat per establir el seu propi sistema monetari, amb una moneda i política monetària pròpies, que puguin ajustar-se autònomament d’acord amb les circumstàncies econòmiques (atur, inflació) del país en cada moment. Aquesta és de fet l’opció triada per països de la UE com el Regne Unit, Suècia o Dinamarca, que no tenint cap impediment per formar part de la zona euro, prefereixen mantenir la seva autonomia monetària. Aquesta serà segurament l’opció que també acabaran triant (almenys durant un període llarg) alguns dels països d’Europa central i de l’est que actualment romanen fora de l’euro. El problema d’aquesta opció per al cas català és el de la transició. En les circumstàncies de feblesa econòmica i fort endeutament públic i privat, l’anticipació de la creació d’un sistema monetari propi podria generar expectatives de depreciació de la futura moneda, la qual cosa provocaria una sortida massiva de capitals. En un context futur més favorable, però, i amb una preparació meticulosa del procés, incloent l’establiment d’un marc de política monetària que garanteixi plenament la independència del BC (sic) i el seu compromís amb l’estabilitat de preus, aquesta transició hauria de ser plenament factible i amb uns costos limitats.”*

Balediko kasu horretan, DTMkoek jadanik oso argi eta garbi adierazi dute nola inplementatu behar diren politika monetarioa eta fiskala, banku zentrala independentea ez izanez.

¹³ Katalunieraz: *“Abandonament de la zona euro per part de l’estat espanyol. Tot i que, a dia d’avui, aquest és un escenari que pot semblar poc versemblant, crec que no l’hauríem de descartar totalment com una possibilitat en els propers anys, en cas que la situació econòmica no millori i la taxa d’atur no es redueixi o continuï augmentant. La sortida de la zona euro per part de Grècia o Portugal no faria més que augmentar la probabilitat d’aquest escenari. Des del punt de vista de Catalunya i de les seves opcions monetàries, la sortida d l’estat espanyol de la zona euro abans que Catalunya estigués constituïda en estat crearia un dilema seriós, ja que si, arrastrada per Espanya, Catalunya sortís de la zona euro, les dificultats i costos per a reincorporar-s’hi en un futur proper podrien ser importants. En primer lloc, perquè podria arribar a requerir tres transicions monetàries, cadascuna plena d’incerteses i una possible font d’inestabilitat: de l’euro a la “nova pesseta,” d’aquesta a la moneda pròpia amb la independència, i de la moneda pròpia a l’euro.”*

¹⁴ Honela segitzen du artikuluak, katalunieraz: *“Per acabar, voldria fer una reflexió més general, i que va més enllà de l’àmbit monetari en què s’ha centrat aquest article. En un escenari de cooperació, on ninguna part té com a objectiu deliberat el perjudici de l’altra, qualsevol cost inicial relatiu a l’encaix econòmic d’un eventual estat català amb Europa i el món seria insignificant i, en qualsevol cas, transitori. (...)*

Una actitud intransigent i no cooperativa per part de l’estat espanyol un cop Catalunya s’hagués declarat independent sembla difícil d’imaginar ja que tindria importants costos polítics i econòmics, i cap avantatge que no fos la (possible) satisfacció de castigar Catalunya i els seus ciutadans per haver escollit la llibertat. Entre

Gehigarria, Artur Mas-i egindako elkarrizketa¹⁵:

“Ho anche considerato che in un momento iniziale, fra il referendum e la proclamazione dell’indipendenza, potremmo restare fuori dall’Europa. Non dall’euro: dall’Unione. Sarebbe un peccato, perché noi vogliamo restare. Bisognerebbe trovare un regime transitorio per evitare l’espulsione dall’Unione. Faremmo comunque richiesta di rientrare. Noi vogliamo stare nell’euro, nell’Unione,...”

2. Sezesioaren ekonomia politikoa Europar Batasunean

Roland Vaubel-en lanean¹⁶ batez ere politika aipatzen da, ez ekonomia politikoa. Dena den, hona hemen lanaren punturik garrantzitsuenak:

- a) Sezesioaren arauak nazioarteko mailan ezarri beharko lirateke baina nazioarteko erakundeek interes berezia daukate sezesioa ukatzeko.
- b) Maila nazionalean errazagoa da sezesio eskubidea ezartzea.
- c) Europar itunetan ez dago inongo oinarririk esateko EBko erakundeen arabera Kataluniak eta Eskoziak, sezesioa ondoren euroko kidea izateko berreskatu beharko luketela. Hori ez da azaltzen NBEko akordioetan, ezta Vienako Konbentzioan ere.

Hona, aldiz, ukitutako zenbait gai:

- (i) Kanadako Epaitegi Nagusiak sezesio eskubidez dioena¹⁷, beste probintziei dagokienez¹⁸. Sezesioak alde bakarrekoa izan behar du¹⁹. Sezesio arauak nazioarteko mailan onartuak eta betearaziak izan behar dira²⁰, Bucheit-ek esaten duenez²¹.
- (ii) Nazio Batuen Erakundeak (NBE) ez du onartu sezesio eskubidea²².
- (iii) EBko Hitzarmenak esplizituki EB uztearen posibletasuna aipatzen du²³.
- (iv) Soilik praktikak daude²⁴.

d’altres coses, hauria de quedar clar que una actitud hostile tancaria la porta a qualsevol negociació de bona fe sobre el repartiment del deute contret pel Reino de España. (...)

Si això és realment així, ¿per què no deixar clar, doncs, d’entrada, que el full de ruta a seguir si els ciutadans catalans acaben decidint que Catalunya es constitueixi en un nou estat serà el que sigui menys perjudicial per a totes les parts implicades?”

¹⁵ Ikus http://www.repubblica.it/esteri/2013/12/27/news/mas_cos_liberer_la_catalogna_da_madrid-74573141/?ref=search.

¹⁶ Ikus <http://www.vwl.uni-mannheim.de/vaubel/pdf-Dateien/ThePoliticalEconomy09.04.13.pdf>.

¹⁷ Ikus Supreme Court of Canada (1998), *Reference re Secession of Quebec*, [1998] 2 S.C.R. 217, August 20.

¹⁸ Ingelesez: “*The Supreme Court of Canada (1998) has affirmed the right of secession but only under the condition that all other provinces agree to the secession.*”

¹⁹ Ingelesez: “*The required agreement should not be about each specific secession but about a constitutional right of unilateral secession.*”

²⁰ Ingelesez: “*The rules of secession may be agreed and enforced at the international level.*”

²¹ Ikus Bucheit, Lee C. (1978), *Secession: The Legitimacy of Self-Determination*, New Haven, London: Yale University Press.

²² Ingelesez: “*The United Nations do not recognize the right of secession. A seceding state usually ceases to be a member. It has to file an application if it wishes to become a member.*”

²³ Ingelesez: “*The Treaty on European Union (in Art. 50) explicitly mentions the possibility of leaving the EU after a period of notice of two years but the EU institutions do everything they can to discourage secession not only of but also within member states.*”

²⁴ Ingelesez: “*The legal position taken by Barroso, Reding and van Rompuy has no basis in the European treaties. Nor is there a precedent in EU law. Nor has this question ever been settled in any UN agreement or Vienna Convention. There are merely practices, and they vary among international organisations.*”

Sezesioaren bururatzear, hona zenbait puntu:

- a) Viena Konbentzioak dioena²⁵. Kasu, *"If, say, Catalonia seceded from Spain or Scotland from the UK, both would remain members of the European Union."*
- b) Sezesio estatuak eta lehendik geratzen denak akordio bat adostu behar dute²⁶.
- c) Beste kide estatuekin libre izango dira akordioak berradosteko²⁷, EBko kide estatu guztiek Viena Konbentzioren kide bihurtu behar dira.
- d) EBk berak ezin du Viena Konbentzioa berretsi, estatu bat ez delako nazioarteko erakundea baizik²⁸.

Gainera, eta praktikari dagokionez,

- (i) Helburu praktikoa guztiei begira, estatu baten sezesioa soilik erreferendum batek legitimatuko du²⁹, idealki bi erreferendum egon beharko lirateke³⁰.
- (ii) Mendebaldeko demokrazietan bi erreferendum horiek nahikoak izan beharko lirateke gobernu zentralak eta beste probintziak sezesioa onar dezaten³¹.
- (iii) Horri begira, Kanadaren eta Quebec-en arteko litekeen akordioa adierazgarria da oso³². Sezesio partearekiko akordioak eta negoziazioak gainontzeko probintziak gidatu behar dute, ez gobernu zentralak³³.

Izan ere, *"...17 Art. 34 (1) of the Vienna Convention states that when a part of a state separates to form a state, any treaty in force at the time continues in force for both states. However, according to Art. 4, this is "without prejudice to the rules concerning acquisition of membership" in an international organisation. Art. 34 (1) is also inapplicable if "it would be incompatible with the object and purpose of the treaty or would radically change the conditions for its operation". Crawford and Boyle (2013: 93) suggest that this might be the case if Scotland seceded from the UK. They do not substantiate this surprising claim. The Vienna Convention has been in force since 1996 but it has not been ratified by the UK and Spain."*

Eta NBE-ri dagokionez, *"The UN almost always demands a new application for membership from the seceding state. However, there is an exception: when Syria seceded from the United Arab Republic (the union with Egypt) in 1961, both Egypt and Syria were automatically counted as UN members. But sometimes, as in the case of Serbia-Montenegro, not even the rump state was automatically recognised as a member."*

²⁵ Ingelese: *"Art. 34 of the Vienna Convention opts for the second solution: treaties in force at the time of secession remain in force in all successor states."*

²⁶ Ingelese: *"The seceding state and the rump state would have to negotiate an agreement on how they wished to share the rights and obligations of the predecessor state. If they did not meet their joint obligations, both could be expelled by the international organisation."*

²⁷ Ingelese: *"Subsequently, of course, they would be free to renegotiate their rights and obligations with the other member states. As all this is reasonable and feasible, all member states of the EU (including Spain and the UK) ought to join the Vienna Convention."*

²⁸ Ingelese: *"The European Union itself cannot ratify the Vienna Convention because it is not a state but an international organisation."*

²⁹ Ingelese: *"For all practical purposes, the secession of a part of a state may only be legitimised by a referendum. Thus, the constitutions of the member states ought to provide for such referenda and for popular initiatives demanding referenda."*

³⁰ Ingelese: *"Ideally, there would be two referenda. In the first referendum, people would be asked whether their constituency ought to secede. In the second referendum, when it is known which constituencies would secede, people would be asked whether their constituency ought to secede together with the other constituencies in which a majority wants to secede. This two-step procedure has two advantages. First, in the final vote, each citizen would know what the seceding region would look like. Second, the double referendum would make sure that the preference for secession is stable and well-considered."*

³¹ Ingelese: *"In most western democracies, such a double vote in favour of secession is likely to be sufficient to convince the central government and the other provinces that they have to accept the secession."*

Eta argi eta garbi:

“The present-day states of Europe are the result of centuries and millennia of arbitrary and coercive rule. Accidents of dynastic succession and brutal military conquests have shaped most of their current borders. The right of secession is necessary to arrive at political units reflecting the preferences of the people.”

(Jatorrizko lanean, segituan, Vaubel Britainia Handiko aferaz aritzen da. Irakurleak lanean bertan du informazio zehatza³⁴.)

Gehigarria: *Roland Vaubel on Catalonia, secession, and the EU* (interview)³⁵.

3. Quosque tandem? Noiz arte?

Hiru tantatxo:

- a) *“Katalunia, geroari begira, eta Euskal Herria, berriz, iraganari lotua. Gatazkaren zauriak konpontzeko premia ez da aitzakia, bestelako dinamikak abiatzeko benetako eragozpena baizik”³⁶.*
- b) *“Oraingo eztabaida ez da independentzia bai ala ez. Gauza sakonagoak landu behar ditugu”³⁷ (sic)”*
- c) *“Aunque la izquierda abertzale la constituyeran solo cuatro, debería tener un plan, un proyecto, una hoja de ruta, un contacto constante con otras fuerzas y un recorrido por todo el mundo para dar a conocer sus objetivos”³⁸.*

Litekeenaren artea ote da politika?

Baliteke, baina bitartean Kataluniaren independentziaz eta espainiar estatutik balediko³⁹ sezesioaz, jadanik etengabeko mehatxuak entzuten eta irakurtzen hasiak gara.

Mehatxuez gain, demokrazia da erabili behar dena. Hona hemen, kasu, Bardo Fassbender-ek argudiatutako bi iritzi sendo, linkean⁴⁰.

³² Ingelesez: *“Seen in this light, the opinion of the Supreme Court of Canada (1998) that Quebec has the right of holding a referendum on secession but that the secession itself must be negotiated, is wiser than may appear at first glance.”*

³³ Ingelesez: *“Negotiations with the seceding part ought to be conducted by the other provinces – not by the central government. This is because the anti-secession bias is more pronounced among the national politicians, who would lose power, than among the other regional politicians who may want to be able to secede as well, if necessary.”*

³⁴ Ikus <http://www.vwl.uni-mannheim.de/vaubel/pdf-Dateien/ThePoliticalEconomy09.04.13.pdf>, 5.2 atala: *Withdrawal of a member state.*

³⁵ Ikus <http://www.newscatalonia.com/2013/09/roland-vaubel-merkel-advisor.html>.

³⁶ Ikus http://paperekoa.berria.info/iritzia/2013-09-15/006/001/haiek_geroa_guk_iragana.htm.

³⁷ Ikus http://paperekoa.berria.info/harian/2013-12-22/008/001/Oraingo_eztabaida_ez_da_independentzia_bai_ala_ez_gai_sakonagoak_landu_behar_ditugu.htm.

³⁸ Sorry, erdara batuan:

Ikus http://www.naiz.info/eu/hemeroteca/gara/editions/gara_2013-12-14-06-00/hemeroteca_articles/autodeterminacion?slug=autodeterminacion.

³⁹ Gogoratu: *baledi*, potentziala; *balitz*, irrealia.

Are gehiago, Katalunian, zarata guztien gainera, litezkeen aliatuen bila ari dira⁴¹.

Eta euskal independentistak? Zertan ari gara gu?

Non daude laukotea osatzeko beste hiruak?

Ad Majorem Vasconum Libertatem

(donejurgi)

⁴⁰ Ikus <http://www.elperiodico.com/es/actualidad/2014/04/15/bardo-fassbender-la-ue-s%C2%B4ha-de-rumiari-si-es-democratico-que-un-sol-estat-vegi-un-futur-membre>. Gauza bertsua baina era sakonagoan hemen: http://www.sij.cat/fitxers/Bardo_Fassbender.pdf.

⁴¹ Ikus <http://www.elpuntavui.cat/noticia/article/3-politica/17-politica/703485-es-busquen-aliats.html>.